

Keuzekerk 3 juni 2018 | Spiegel-Beeld - kijken door de ogen van vrouwen

Beknopt deskresearch, RS 10603 met aanvulling MK

Dit materiaal staat al op de [site](#):

- PKN, een kerk zonder ballen? Onzin!
  - PKN wordt een vrouwenkerk
  - Evangelisch feminisme
  - Vrouw/man in de kerk: meer dan ventileren van mening
  - Een kerk vol vrouwen zonder functies
  - Hoe geëmancipeerd was Jezus
  - Ik wil allerm minst het orthodoxe geloof verguizen
  - Repressie tegen vrouwen in Bijbelse teksten
  - Bijbelstudiemateriaal Vrouwen
  - Gespreksvragen
  - Boeksuggesties
    - Vrouwen in het Christendom – Hans Küng
    - Op de laatste rij: de kerk, de vrouwen en de synode – Lucetta Scaraffia
    - Zonen en dochters profeteren – onder redactie van Henk Folkers e.a.
-

Vervolg

Er is al tamelijk veel en divers materiaal opgezocht. Daarom heb ik vooral nagedacht over focus/invalshoeken en wat over werkvormen. En ik heb op Wikipedia wat info opgezocht over feministische theologie.

Een belangrijk aandachtspunt

Belangrijk is om ons te realiseren dat de ondertitel van deze dienst is 'kijken door de ogen van vrouwen'. Dat is wat anders dan praten over vrouwen of over de positie van vrouwen in de bijbel of de kerk. Dat kan volgens mij óók maar we moeten het gezichtspunt van vrouwen niet vergeten lijkt me. Betekent dit voor ons dat we ook zoveel mogelijk vrouwen zichtbaar en hoorbaar willen laten zijn in de dienst? Niet dat er geen mannen in een leidende rol mogen zijn maar wellicht is het een leuke uitdaging om waar mogelijk vrouwen te zoeken....

Een uitdaging voor ons wordt verder waarschijnlijk om voorzichtig te zijn met stereotyperingen. Over vrouwen én over mannen.

Focus/invashoeken

Er zijn diverse mogelijke invalshoeken. Bij het vorige thema merkten we al dat het niet echt werkt om ons te beperken tot één invalshoek, omdat we dan de breedte van het thema te kort doen. Wat toen wel werkte is om de diverse onderdelen één focus of invalshoek mee te geven en die duidelijk te communiceren. Dat helpt mensen bij de keuze. Wellicht nu ook een goed idee? Mogelijke invalshoeken:

1. De gelijkwaardigheid van de vrouw in algemene zin

Dus los van specifiek de situatie in de kerk. Gaat over vragen als: is de emancipatie voltooid? En hoe komt het dat vrouwen nog steeds ondervertegenwoordigd zijn in de politiek, de kunstenaars waarvan werk tentoongesteld wordt, hoogleraarsposities, topposities in grote ondernemingen.... Volgens mij vooral belangrijk om mannen (en vrouwen) bewust te maken van de ongelijkwaardigheid die er nog altijd is. En hoe het voelt als je niet als gelijkwaardig wordt behandeld.

In een Ted Talk van Michael Kimmel gaat het over de spiegel en over ongelijkheid en emancipatie: wat zie je als je in de spiegel kijkt? Het gaat over gender equality en racisme. De Ted Talk is krachtig en confronterend, zeker voor witte mannen maar ook voor witte vrouwen. Kernzin: 'privilege is invisible to those who have it'. Het deel over de spiegel staat aan het begin:

https://www.ted.com/talks/michael_kimmel_why_gender_equality_is_good_for_everyone_men_included?language=nl

Deelonderwerp hierbij is het belang voor onze samenleving van een gelijkwaardige rol voor vrouwen. Denk bijvoorbeeld aan de meerwaarde van **vrouwelijk leiderschap** (vaak meer gericht op samenwerking en doel dan op positie).

2. De vrouw in de bijbel

Interessant om te zien hoe er in de bijbel wordt gesproken over vrouwen en – misschien nog spannender – welke rol vrouwen hebben of pakken in de bijbel.

- Het artikel 'Ga heen en laat je onderdrukken' laat best een paar schokkende Bijbelverhalen over vrouwen zien met als sleutelverhaal het verhaal over de heenzending van Hagar. De auteur schetst de patriarchale context. Hagar wordt seksueel uitgebuit vanwege de behoefte van Sara aan een kind. Als Sara een eigen kind heeft wordt Hagar tot twee keer toe weggestuurd. De eerste keer spreekt God haar aan en vraagt hij haar terug te gaan en zich min of meer te onderwerpen. De auteur van het artikel betoogt dat de Bijbelteksten weliswaar "*niet primair de bedoeling hebben om geweld tegen vrouwen goed te keuren*" maar wel "*de constante bekoring van een androcentrische theologie bewijzen om haar belangen en maatschappelijke structuren namens God schriftelijke vast te leggen*". Een interessante zienswijze vind ik. De vrouwonvriendelijke tekst was dan een instrument van de mannelijke auteur om zijn positie te consolideren.
- Het artikel 'Hoe geëmancipeerd was Jezus?' gaat in op de verhouding tussen Jezus en vrouwen om hem heen. En dat geeft voor een geëmancipeerde vrouw misschien niet altijd een prettig beeld: "*Vrouwen verzorgen hem (Martha), hangen aan zijn lippen (Maria), zitten*

aan zijn voeten (Maria), of erger: liggen aan zijn voeten (Maria Magdalena). Een man die niet aardig is tegen zijn moeder: "Wat heb ik met jou te doen", zegt hij haar. Die niet aardig is tegen zijn vriendin: "Raak me niet aan", waarschuwt hij haar. Kortom, een irritante, nare man".

Maar dit artikel laat ook een andere kant zien, namelijk de ontmoeting van Jezus met de Samaritaanse vrouw die hij tegenkomt bij de bron (Joh. 4, 1-42). *"Zij zit, noch ligt, maar staat in ieder geval rechtop met hem te praten. (...) Hij is niet moralistisch over het feit dat zij vijf mannen heeft gehad en dat de man die ze nu heeft haar man niet is. Hun gesprek is ook een serieus gesprek over de omgang van twee uitsluitende culturen, de aard van God en wie hij zelf is. Zij stelt de vragen, hij antwoordt. Dat is niet helemaal geëmancipeerd, maar moet kunnen. Zij is leerling, hij leermeester. Nou ja, dat kan gebeuren. Dat Jezus hier best wel geëmancipeerd is, voor zijn tijd, terwijl hij eigenlijk iets doodnormaals doet, blijkt uit het feit dat zijn leerlingen verbaasd zijn dat hij praat met een vrouw en dat hij met haar over zichzelf praat."*

- Ook interessant om in allerlei Bijbelverhalen actief op zoek te gaan naar het perspectief van de vrouw of vrouwen in dat verhaal.

3. De stem van vrouwelijke theologen en filosofen

Als we door de ogen van vrouwen kijken kan het ook een leuke invalshoek zijn om te bekijken hoe vrouwelijke theologen of filosofen over God en geloof spreken. Hebben zij een andere invalshoek dan (veel van) hun mannelijke collega's? Putten zij uit een andere bron?

We kunnen een aantal van deze leidende vrouwen bij wijze van spreken aan het woord laten komen maar ook een keuze maken voor één of twee en van hen een tekst bespreken. Voorbeelden, ik geef er steeds al een kort citaat bij, als voorproefje:

- Hildegard van Bingen: *"Zie mij, een mens die niet blaakt van de levenslust waarvan sterke leeuwen blijf geven. Ik werd ook niet onderricht in wat zij uitbliezen, maar, zwak gebleven als een breekbare rib, doordrongen van een geheimzinnige adem, zag ik dat ongrijpbare, onblusbare lichtende vuur, dat geheel levendig het gehele leven was".* [De leeuwen duiden hier bij Hildegard op de kerkleraren van haar tijd en hun leer].
- Hannah Arendt: *"Vergeving is de sleutel tot actie en vrijheid."*
- Etty Hillesum: *"Men moet ondanks de vele mensen, de vele vragen, de veelzijdige studie, altijd een grote stilte met zich meedragen, waarin men zich steeds terugtrekken kan, ook te midden van het grootste gewoel en midden in het intensiefste gesprek."*

Een variant van dit perspectief is de feministische theologie. Het gaat dan niet sec om het spreken van vrouwen over God en geloof maar om een radicaal andere benadering ervan vanuit het vrouw-zijn als bevrijding van de door mannen geïnspireerde en bewaakte theologie. Op Wikipedia vond ik bijvoorbeeld: *"De feministische theologie wil een alternatief brengen in de vorm van vrouwelijke Godsbeelden: God als vrouwelijk verzorgend en troostend wezen, of als bron van inspiratie naar meer harmonie. Volgens de feministische theologie is het gangbaar godsbeeld een mannelijk machtswezen dat middels het gebruik van de Bijbel mannen aan posities helpt".* De bekendste feministische theologe is Dorothee Sölle.

4. De rol van de vrouw in de kerk

Het is voor de meeste van ons nu normaal om een vrouw als voorganger te zien, of als lid van de kerkenraad, maar eigenlijk is het nog maar een heel recent verschijnsel. In 1970 was Nora van Egmond de eerst vrouw die een plaats als gemeentepredikant kreeg in een gereformeerde kerk. Toen Judith Cooman in 2011 in Zeist werd bevestigd was zij de eerste vrouwelijke predikant in een Nederlands-Gereformeerde kerk in heel Nederland. De allereerste vrouwelijke predikant was overigens in 1911 benoemd, in een doopsgezinde kerk in Friesland. Er zijn op dit moment nog diverse kerkgemeenschappen waarbij vrouwen geen officieel ambt mogen vervullen, zowel in evangelische, reformatorische als in Rooms-Katholieke kerken.

Nu kunnen we natuurlijk denken dat in onze kerk de emancipatie van vrouwen geen relevant punt meer is, maar is dat zo? Een boeiende vraag, waar je vast heel verschillend over kunt denken? Hoeveel vrouwen zijn er bij de formeel of informeel leidende personen in onze gemeente? En in de kerk als geheel? Hebben vrouwen in voldoende mate hun stempel kunnen drukken op onze gemeente? Benutten wij het vrouwelijk perspectief en de talenten van vrouwen in voldoende mate? Kortom: is de emancipatie voltooid?

Wat achtergrondinfo vanuit de artikelen:

- In 'PKN een kerk zonder ballen? Onzin!' staat dat op het moment van schrijven van dat artikel (2014) 25% van de gemeentepredikanten in de PKN vrouw was, een groei van 5% ten opzichte van 2006. Vrouwen zijn wel in de meerderheid als het om de bezoekers van kerkdiensten gaat, dus dat is nog geen evenredige afspiegeling.
- In 'Mannen zoeken andere arena's; PKN wordt een vrouwenkerk' wordt betoogd dat er weliswaar steeds meer vrouwelijke predikanten en ambtsdragers komen maar dat de emancipatie nog niet voltooid is. Geertje de Vries, Predikante in Barneveld: *"De eigen stem van vrouwen binnen de kerken, het vrouwelijk element, zo je wilt, vind ik nog steeds vrij marginaal. Vrouwen doen hun werk op de plek waar ze zitten, vaak parttime en hebben niet de tijd of de energie om zich te organiseren"*. De auteur zegt verder: *"Op lokaal niveau is er ongetwijfeld een toename van de vrouw in allerlei kerkelijke functies, die trend zet zich niet voort in de hogere regionen, overeenkomstig de verhoudingen in het bedrijfsleven waar het eveneens een uitzondering is dat vrouwen in de top meespelen"*. Een interessante observatie van de auteur is verder dat het ambt wellicht minder interessant wordt voor mannen omdat het aan status inboet, net als eerder met bijv. het beroep van onderwijzer en dokter is gebeurd.
- Het artikel 'een kerk vol vrouwen, zonder functies' over de RKK-kerk heeft hier een mooie vraag bij: *"waarom hebben vrouwen, ondanks hun grote aanwezigheid, zo weinig impact op de kerkelijke structuren?"*
- In de twee artikelen over evangelisch feminisme wordt als één van de verklaringen voor het feit dat er meer mannelijke sprekers zijn in gemeenten en bij conferenties gegeven dat de evangelische beweging in Nederland zich nog steeds voor een belangrijk deel laat inspireren door het evangelisch christendom in de Verenigde Staten: *"Het complementariteitsdenken is daar gemeengoed en wordt actief uitgedragen in boeken en conferenties. Dit denken met betrekking tot gender gaat ervanuit dat er essentiële verschillen zijn tussen mannen en vrouwen en dat deze verschillen door God gewild en geschapen zijn. In dit denken vullen man en vrouw elkaar aan in de kerk en de maatschappij. Deze essentiële verschillen worden*

vervolgens op een patriarchale manier ingevuld: de man als leider en de vrouw in een dienende rol.”

De auteur geeft verder aan wat er nodig is om dit te veranderen, ook bij mannen: “Wij hebben nu bondgenoten nodig. Dat zijn opiniemakers die zich durven uitspreken én actie durven ondernemen. Met de zwijgende meerderheid, die er verder niet zo veel belang bij heeft dat er zaken veranderen, komen we er niet. Deze bondgenoten moeten ook in staat zijn om hun eigen privileges eerlijk onder ogen te zien. Juist dit proces kan pijnlijk zijn en weerstand oproepen: de erkenning dat je als man ruimte hebt gekregen omdat je man bent, en dat vrouwen deze ruimte en mogelijkheden niet hebben gekregen.”

Welke thema's niet?

Als het in kerken en geloofsgemeenschappen over vrouwen gaat, gaat het vaak in één adem ook over huwelijk, seksualiteit, gezin en opvoeding. Het risico daarvan is dat het gemakkelijk buitengewoon stereotyperend is, vrouwen worden bij wijze van spreken zo vanuit de publieke ruimte terugverwezen naar hun eigen kleine kring.

Het lijkt me ook niet aan te bevelen uitgebreid in te gaan op de actuele #metoo discussie. Die plaatst namelijk vooral mannen in het centrum en hoe zij met hun seksualiteit en met vrouwen omgaan.

Onderdelen/werkwijzen

Voor een deel al genoemd in ons eerste werkdocument, voor een deel nieuw.

Spreker

Theoloog des Vaderlands Janneke Stegeman uitnodigen? Stond al in ons werkdocument, waren er al ideeën waarover?

Filmworkshop

a. Houdt God ook van vrouwen? (60 minuten)

https://www.npo.nl/2doc/08-03-2016/KN_1680134

Hilligje Kok-Bisschop uit Staphorst wil als vrouw een actieve rol spelen in de SGP, maar ze krijgt geen voet tussen de deur. Ze laat zich niet ontmoedigen en gaat de strijd aan met de mannenbroeders.

Deze heb ik al bekeken. Indrukwekkend. Je zou kunnen zeggen dat deze niet meer zo actueel is voor onze kerk. Aan de andere kant: het is nog niet zo lang geleden dat vrouwen ook in de gereformeerde kerk min of meer dezelfde mogelijkheden kregen als mannen. Het artikel 'ik wil allerminst het orthodoxe geloof verguizen' zegt ook iets moois over de actualiteit van de documentaire:

“De thematiek die in de onderhavige documentaire belicht wordt, is een belangrijk thema in Nederland met zijn groeiende gemeenschap van multi-etnische en pluriforme religieuze gemeenschappen. Het zijn belangrijke zaken in deze tijd met zijn toenemende secularisatie, sterk anti-islam denken, uithollend katholicisme, toenemend antisemitisme en een algemene afkeer van allochtonen. Met de camera erbij wordt naar antwoorden gezocht. Dit is een zinvolle benadering van deze problematiek, zinnvoller dan er een wij-zij-visie op los te laten.”

Het middenstuk van de documentaire gaat meer over de worsteling van de hoofdpersoon en de kerk met de homosexualiteit van één van haar kinderen. Dat is weer een ander thema. Je zou er wat stukken uit kunnen halen en zo ruimte creëren voor een nabespreking aan de hand van vragen. Thema is dan emancipatie van de vrouw in de kerk.

b. Girl Rising: Educate Girls. Change the World (1 uur 41 minuten)

<https://www.youtube.com/watch?v=IGH1cy0KiPQ&t=31s> (Engelstalig, geen ondertiteling)

Er zijn veel films en documentaires over (het belang van) emancipatie in algemene zin, dus niet specifiek in de kerk. Dit is er één van. Deze documentaire vertelt het verhaal van negen meisjes uit verschillende delen van de wereld die te maken krijgen met gearrangeerde huwelijken, kinderarbeid en ander onrecht. Ondanks deze hindernissen blijven deze dappere meisjes hoop houden en zijn ze een inspiratiebron. Door scholing breken ze barrières en zorgen ze voor verandering.

Ook hierbij zou je een selectie kunnen maken en het combineren van een nabespreking. Thema is dan de emancipatie van vrouwen + de kracht van vrouwen.

c. De genoemde Ted Talk van Michael Kimmel. Deze duurt 16 minuten. Is dan bijv. het uitgangspunt voor een algemeen gesprek over het belang van emancipatie en hoe dat een rol speelt in ons leven. Gaat niet specifiek over de kerk. Wellicht mindsetverandering vooral voor mannen? Je bewust worden van je privileges....

Rondetafelgesprek: is emancipatie in onze kerk voltooid?

Open gesprek, natuurlijk liefst onder leiding van een vrouw. Een aantal vragen en stellingen uit de artikelen kunnen daarbij helpen, bijv.:

- *“De eigen stem van vrouwen binnen de kerken, het vrouwelijk element, zo je wilt, vind ik nog steeds vrij marginaal”*. Herken je deze quote. Waarom wel of niet?
- *“Mannen moeten ook in staat zijn om hun eigen privileges eerlijk onder ogen te zien. Juist dit proces kan pijnlijk zijn en weerstand oproepen: de erkenning dat je als man ruimte hebt gekregen omdat je man bent, en dat vrouwen deze ruimte en mogelijkheden niet hebben gekregen.”* Ben je het hier mee eens? Wat zou het gevolg hiervan kunnen of moeten zijn?
- Het complementariteitsdenken (zie boven) uit de VS houdt vrouwen klein.
- Vrouwen zijn ondervetegenwoordigd in de synode en de leiding van de kerk en dat is geen goede zaak.
- *“Waarom hebben vrouwen, ondanks hun grote aanwezigheid, zo weinig impact op de kerkelijke structuren?”*
- De kerk wordt juist te vrouwelijk en te soft.

Ministudiekring over een tekst van een vrouwelijk denker

Kan ook om enkele teksten van enkele vrouwen zijn. Wellicht starten met 10 minuten inleiding op werk en persoon. En dan met elkaar een tekst bespreken van bijv. Hildegard van Bingen, Hannah Arendt of Etty Hillesum. Of nog een heel andere vrouwelijke theologe of filosofe. Of een gedicht van Ida Gerhardt.

Kunstworkshop: Bijbelse vrouwen

Al over gesproken met Margot, zij zegt:

“Ik kan als mensen dat willen afbeeldingen vertonen van vrouwen. Erg boeiend is Maria Magdalena, daar zijn de kunstenaars in de loop van de eeuwen mee aan de haal gegaan. Ik zou daar iets van kunnen laten zien. Ook de rol van Maria als moeder en hoe ze wordt afgebeeld. Natuurlijk zijn er veel meer vrouwen: Bathseba, Ruth, Salomé!, Suzanna, Eva, Rebecca enzovoort. We hebben even besproken dat we kunnen voorstellen om te starten met de diavoorstelling van mij en voor stellen dat iedereen een vrouw uitkiest, zich verdiept in het verhaal en de achterliggende boodschap. Dan zou je kunnen starten met het schilderij om de week erop na de dienst een uurtje verder te werken aan een schilderij. Mensen kunnen ook naar mijn verhaal komen kijken en beslissen om niet de week erop er aan te werken. Daarna hang ik het op.”

Punt van aandacht hierbij is overigens wel dat deze schilderijen bijna allemaal zijn gemaakt door mannen, het is het mannelijk perspectief op deze vrouwen. Als we dat benoemen en kijken welk effect dit mogelijkheid heeft gehad op hun verbeelding dan hoeft dat geen probleem te zijn, wat mij betreft. Het zou helemaal leuk zijn als we nog een (hedendaags) schilderij van een vrouw over een Bijbelse vrouw kunnen toevoegen. Heeft dit een andere invalshoek?

Inleven in Bijbelse vrouwen via Bibliodrama

Is het een idee om een keer wat met Bibliodrama te doen? Is er iemand in de kerk die er ervaring mee heeft? Zie <http://www.bibliodrama.be/watisbiblio.htm>

Voor wat ik ervan weet krijg je veel meer begrip voor de personages en de verhoudingen tussen hen. Bijv. in het verhaal over de bruiloft te Kana, hoe voelt de reactie van Jezus voor Maria?

Wandeling met gesprek over gender en de kerk

Wellicht met één of meer van de stellingen zoals genoemd in het rondetafel gesprek? Of in de gespreksvragen voor de groepen?

Kinderen

Best een lastig onderwerp met de kinderen. Vooral omdat ik me afvraag of het thema echt speelt voor kinderen. Aan de andere kant, het kan onvrij zij dat je als meisje lief moet zijn en van roze moet houden en als jongen stoer. Zo maar een paar ideetjes:

- Kringgesprek over gender en de vrijheid daarbij. Een belangrijk thema!
- Iets met Bijbelse verhalen over vrouwen. Bijv. een spel of quiz: zoek de naam en het verhaal bij elkaar of zo.
- Film over rol van meisjes in arme landen en het belang van onderwijs voor hen. En die nabespreken. Is er vast wel en belangrijk dat kinderen zich bewust worden.
- Verder nog even kijken welke van de bovengenoemde programma-onderdelen wel/niet voor kinderen geschikt zijn.

Hoe (mensen van) buiten binnen halen?

Ook niet eenvoudig bij dit thema. Wellicht vrouwen uitnodigen vanuit andere kerken? En vrouwen uit de kerk kunnen een vriendin uitnodigen. Daar rekening mee houden in de vormgeving van de uitnodiging lijkt me.

Muziek

Er zijn natuurlijk heel veel liedjes over vrouwen, maar die zijn voornamelijk van mannen. Dat is juist niet het vrouwelijk perspectief. Zou het leuk zijn om alleen maar liedjes te zingen van vrouwelijke auteurs?

Denk bijvoorbeeld aan:

- Ken je mij? Van Trijntje Oosterhuis
- Liederen van Hanna Lam
- Liedboekliederen van vrouwen, bijv. van Inge Lievaart

Liederen over Bijbelse vrouwen kunnen natuurlijk ook.

Of liederen die vrouwen mooi vinden, dat zouden we dan eerst moeten vragen.